ברטנורא על מסכת סוטה

פירוש רבי עובדיה מברטנורא

geulaquiz.com

פרק א

א **המקנא לאשתו.** אע״ג דהמקנא משמע דיעבד אין לכתחילה לא, ההלכה היא שחייב אדם לקנאות לאשתו אם היא צריכה לכך. ולקמן מפרש כיצד מקנא:

מקנא לה על פי שנים. אם בא להשקותה מי המרים, צריך להביא שני עדים ולומר לה בפניהם אל תסתרי עם איש פלוני. ואם לא קנא לה בפני שנים, אינה נאסרת עליו בסתירה זו ואינו משקה אותה:

על פי עד אחד או ע״פ עצמו. אפילו אין עדים שנסתרה אלא עד אחד, או הוא עצמו אומר ראיתיה שנסתרה אחר שקנאתי לה, נאסרה בסתירה זו עד שתשתה, שסתירתה אוסרתה עליו מספק:

ר׳ יהושע אומר כו׳ צריך ב׳ עדים אף לסתירה. והלכה כרבי יהושע. ואעפ״כ אמרינן בגמרא דבזמן הזה לא לימא איניש לביתיה אפילו בינו לבינה אל תסתרי עם איש פלוני, שיש לחוש לדברי ר״י ברבי יהודה דאמר מקנא אדם לאשתו על פי עד אחד או על פי עצמו. ואם נסתרה אחר שקנא לה בינו לבינה, נאסרה עליו איסור עולם בזמן הזה שאין שם מי המרים:

ב **כיצד הוא מקנא לה אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני כו׳** בגמרא מפרש למתניתין הכי, אמר לה בפני שנים אל תדברי ודברה, אל תדברי ונסתרה, ולא כלום הוא ואינה אסורה לא לבעלה ולא לתרומה. אמר לה אל תסתרי ודברה עמו שלא בסתר, עדיין מותרת לבעלה ומותרת לאכול בתרומה אם אשת כהן היא: נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה אסורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה. ושיעור כדי טומאה, כדי לצלות ביצת תרנגולת ולגמעה:

ואם מת חולצת ולא מתיבמת. ואם מת בעלה קודם שישקנה, חולצת ולא מתיבמת. דכתיב באשה שמצא בה ערות דבר (דברים כ״ד:ב׳) ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר, ודרשינן לאיש אחר ולא ליבם. ואעפ״כ אינה מותרת לזר בלא חליצה, שכשם שאם היה בעלה חי לא היתה מותרת בלא גט, כך אינה מותרת מן היבם בלא חליצה:

ג **ואלו אסורות לאכול בתרומה.** לעולם. ואפילו היא בת כהן. ואילו שאר סוטות אינן אסורות אלא עד שישתו וימצאו טהורות:

ושבאו עדים שהיא טמאה. ואפילו לאחר ששתתה ולא בדקוה המים, אסורה איסור עולם. לפי שאין המים בודקים באשה שיש בה עדים שנטמאת, שנאמר (במדבר ה׳:י״ג) ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה, דליכא דידע בה הוא שהמים בודקים, אבל איכא דידע בה, אפילו העדים הם במדינת הים אין המים בודקים:

ושבעלה בא עליה בדרך. דשוב אין המים בודקים אותה, דכתיב (במדבד ה׳) ונקה האיש מעון, בזמן שהאיש מנוקה מעון, שלא בא עליה לאחר סתירה, אז והאשה ההיא תשא את עונה. אין האיש מנוקה מעון, אין המים בודקים את אשתו:

שני תלמידי חכמים. שידעו להתרות בו:

ר״י אומר בעלה נאמן עליה. אם הבעל נאמן על אשתו באיסור חמור של נדה, לא יהא נאמן באיסור קל של לאו גרידא. וטעמייהו דרבנן, מתוך שאיסור קל הוא תקיף עליה יצריה. ואין הלכה כרבי יהודה:

ד **היו מעלין אותה לב״ד הגדול.** דכתיב בסוטה (שם) ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת, וכתיב התם (דברים י״ז:י״א) ע״פ התורה אשר יורוך, מה להלן בב״ד הגדול אף כאן בב״ד הגדול:

ומאיימין עליה. כדי שתודה:

הרבה ילדות עושה. וגורם לילדה שתבא לידי קלקול:

דברים שאינן כדאי לשומען. שאינה ראויה לשמוע אותן הדברים שאומרים לפניה ממעשיהן של צדיקים, כגון יהודה הודה ולא בוש במעשה תמר, ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה:

ה **שוברת כתובתה.** כותבת שובר על כתובתה, זניתי ואבדתי כתובתי כדי שלא תוכל לחזור ולתבוע כתובתה ממנו. ובמקום שאין כותבין כתובה אלא סומכין על תנאי ב״ד הוא שכותבת שובר, אבל במקום שכותבים כתובה, מקרעת כתובתה ואינה כותבת שובר:

מעלין אותה, לשער המזרח. מעלין ומורידין אותה, כדי ליגעה אולי תטרוף דעתה ותודה:

שעל פתח שער נקנור. אדם ששמו נקנור שהביא דלתות לאותו פתח מאלכסנדריא של מצרים ונעשו לו נסים ונקרא שער נקנור על שמו כדאמרינן

ביומא [לח.]:

ששם משקין את הסוטות. דבעינן לפני ה׳:

ומטהרין את היולדות. כדי שיעמדו על גבי קרבנן. וה״ה זבין וזבות הטעונים קרבן:

ומטהרין את המצורעים. כדכתיב (ויקרא י״ד:י״א) והעמיד הכהן המטהר וכו׳ לפני ה׳:

אוחז בבגדיה. בבית הצואר שלהן:

אם נקרעו. אינו חושש, ואם נפרמו אינו חושש. פרימה גדולה מקריעה שנקרע לקרעים הרבה. לשון אחר, פרימה מן הצדדין קריעה באורך:

עד שמגלה את לבה. דכתיב (במדבר ה׳:י״ח) ופרע את ראש האשה, אין לי אלא ראשה גופה מנין. ת״ל האשה, א״כ מה ת״ל את ראש, מלמד שסותר את שערה:

רבי יהודה אומר כו׳ שמא תצא זכאה ויתגרו בה פרחי כהונה שראו לבה נאה ושערה נאה. ואין הלכה כר״י:

ו **היתה מכוסה בלבנים מכסה בשחורים.** ואם היו שחורים יפין לה, מכסה בבגדים מכוערים:

קטליות. ענקים שמשימים סביב הצואר. ומפני שהאשה חונקת עצמה בהם כדי שתראה בעלת בשר נקראים קטליות:

נזמים וטבעות מעבירים ממנה. מפרש בגמרא דלא תימא שיניחו לה הנזמים והטבעות אחר שקרעו בגדיה וגלו את ליבה שזה יותר גנאי לה, כמו שגנאי יותר לאדם ערום שילך במנעלים ברגליו מלילך יחף, קמ״ל דלא:

חבל מצרי. מפרש בירושלמי לפי שעשתה מעשה מצרים. ואם אין חבל מצרי מביא שאר חבלים:

וקושרו למעלה מדדיה. שלא יפלו בגדיה ותשאר ערומה:

וכל הרוצה לראות בא לראות. ודוקא באנשים רשות ואינו חובה. אבל בנשים, חובה על כל הנשים המצויות שם לבא ולראות, כדכתיב ונוסרו וכל הנשים:

וכל הנשים מותרות לראותה. חייבין לראותה. הכי מפרש לה בגמרא:

ז **המקום ניוולה.** שמגלה כהן את ראשה וסותר את שערה וקורע את בגדיה:

היא גילתה את עצמה. ישבה בפרשת דרכים וגילתה עצמה לנואף:

המקום גילה עליה. שכהן מעמידה על שער נקנור ומראה קלונה לכל:

בירך התחילה בעבירה תחלה. בדרך תשמיש הירך נהנה תחלה בקירוב בשר:

ושאר כל הגוף לא פלט. שאר אברי גופה אינם פלטים מן החולי, ואע״פ שלא הוזכרו במקרא אלא בטן וירך:

ח **לונביאות.** חניתות:

לב אביו. אמר לו אבשלום לאביו, כתוב לי שילכו עמי שנים איש שאבחר מכל ישראל, כתב לו. והיה מראה חותמו של אביו לשנים, והולכים אחריו, לשנים אחרים והולכים אחריו, עד שכינס מאתים איש, כולן ראשי סנהדראות. הרי שגנב לב אביו ולב ב״ד. ולב כל ישראל, דכתיב ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל:

ט **וכן לענין הטובה.** נותנים לו לאדם שכר מעין הטובה שעשה. ומיהו יותר ממה שעשה משתלם דמדה טובה מרובה בתשלומין ממדת פורענות:

פרק ב

א **היה מביא.** הבעל:

את מנחתה. כדכתיב (במדבר ה׳:ט״ו) והביא את קרבנה:

בכפיפה מצרית. סל עשוי מצורי הדקל מן (הרך) [זרדים] הגדלים סביבות הדקל:

כדי ליגעה. שתודה ולא ימחה השם על המים. ולמאן דאמר שבתחלה היה משקה אותה ואח״כ מביא מנחתה, אע״פ שנמחק השם, מיגעה כדי שתודה ולא תמות מיתה מנוולת, שאע״פ שנמחקה המגילה אם אמרה טמאה אני אינה שותה:

תחלתן וסופן בכלי שרת. לאו בכלי שרת ממש קאמר, שאין אדם מביא מנחתו מתוך ביתו בכלי שרת, אלא בקלתות של כסף ושל זהב שהם ראוים לכלי שרת:

וזו בכפיפה מצרית. שאין ראוי לעשות ממנה כלי שרת, דדמי להקריבהו נא לפחתך (מלאכי א׳:ח׳):

כל המנחות טעונות שמן ולבונה. בגמרא פריך, והא איכא מנחת חוטא דכתיב בה (ויקרא ה׳:י״א) לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה. וכן הא דתנינן כל המנחות באות חטים, קשה, דהא מנחת העומר באה מן השעורים. ומתרץ בגמרא לא תיתני מילתא באנפי נפשיה אלא כרוך ותני והכי קאמר, כל המנחות טעונות שמן ולבונה ואותן שאינם טעונות שמן ולבונה באות מן החיטין ובאות סולת. מנחת חוטא אע״פ שאינה טעונה שמן ולבונה באה חיטין ובאה סולת. מנחת העומר אע״פ שבאה מן השעורין טעונה שמן ולבונה:

ובאה גרש. וזו אינה טעונה שמן ולבונה ובאה מן השעורים ובאה קמח:

גרש. מבורר ומנופה בשלש עשרה נפה כעין סולת בחטים:

קמח. הכל מעורב כמו שנטחן:

ב **היה מביא.** הכהן:

פיילי. כוס בלשון יוני:

מן הכיור. דכתיב (במדבר ה׳:י״ז) מים קדושים, ואין קדושים אלא שנתקדשו בכלי:

כשם שממעט. ר׳ יהודה בכתב המגילה, לקמן במתניתין, כך ממעט כאן במים. ואין הלכה כרבי יהודה:

מקום היה שם. ניכר מתוך שאר רצפת ההיכל:

וטבעת קבועה בה. לאוחזה בטבעתה ולהגביהה משאר הרצפה שהיא כולה באבני שיש:

כדי שיראה. צריך שיתן בה שיעור שיהא נראה וניכר על פני המים:

ונתן אל המים. מדלא כתיב ונתן במים, אלא אל המים, משמע שלא יהא נבלע בתוכן:

ג **מאם לא שכב איש אותך וגו׳** הנקי. שהן קללות הבאות מחמת ברכות, דמשמע הא אם שכב לא תנקי:

ואינו כותב והשביע הכהן את האשה וגו׳ שאין זה אלא מצוה על הכהן להשביעה:

ולא היה כותב ואמרה האשה אמן אמן. שאינו אלא קבלה שהאשה מקבלת עליה האלות. ויליף לה מדכתיב האלות האלה. האלות לרבות קללות הבאות מחמת ברכות. האלה, למעוטי צוואות וקבלות:

ר׳ יוסי אומר אינו מפסיק. משהתחיל אם לא שכב איש אותך עד אמן אמן. וכותב צוואות דוהשביע הכהן את האשה וקבלות דואמרה האשה אמן אמן, דדריש את, לרבות צוואות וקבלות:

רבי יהודה אומר כל עצמו אינו כותב. כלומר היה זהיר בעצמו שלא לכתוב אלא אלות בלבד, ולא קללות הבאות מחמת ברכות, ולא צוואות, ולא קבלות. דדריש האלות ולא קללות הבאות מחמת ברכות. האלה, למעוטי צוואות וקבלות:

ד **לוח.** של עץ:

נייר. של עשבים שכותשים אותם ועושים כמין עור:

דפתרא. עור שאינו מעובד כל צרכו, דמליח וקמיח ולא עפיץ:

בספר. בקלף:

קומוס. שרף האילן ומתיכו במים:

קנקנתום. אירמנ״ט. ובלע״ז ודריאו״לו:

ולא בכל דבר שהוא רושם. ונבלע בקלף ואינו יכול למחות דקומוס וקנקנתום עבדי רושם:

ה **אמן שלא שטיתי ארוסה ונשואה.** על ידי גלגול שבועה הוא מגלגל עליה זנות של ארוסין ואף על פי שלא היה בו בקנוי וסתירה. ומכאן לגלגול שבועה מן התורה:

שומרת יבם וכנוסה. ואם היתה יבמתו וכנסה, וקנא לה ונסתרה, מגלגל עליה טומאה שנטמאה כשהיא שומרת יבם. ומתניתין רבי עקיבא היא דאמר שומרת יבם ערוה. ואינה הלכה. אלא שומרת יבם שזנתה מותרת ליבם. לפיכך אינו מתנה עליה אם זנתה שומרת יבם:

אמן שלא נטמאתי וכו׳ פירושי קמפרש לאמן על האלה, אמן על השבועה דתנינן לעיל. והכי קאמר, אמן שלא נטמאתי הוא אמן על דשבועה שהשביעה הכהן משביע אני עליך שלא נטמאת:

ואם נטמאתי יבואו בי. היינו קבלת אלה, שאמר לה הכהן ואם נטמאת יבאו ביך כל הקללות הללו:

אמן שלא אטמא. שאם תיטמא לאחר זמן מים מערערים אותה. ואין הלכה כר״מ:

ו **ולא משנתגרשה** שאם זנתה לאחר שגירשה וחזר והחזירה וקינא לה ונסתרה, אין המים בודקים על זנות שלאחר גירושין, דגרושה שזנתה מותרת לחזור לבעלה, דבקדושין תלה רחמנא האיסור לא בביאה, דכתיב (דברים כ״ד:ב׳) ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר. לפיכך, נתקדשה לאיש אחר, אע״פ שלא נבעלה. אסורה לחזור לבעלה. ואם נבעלה בלא קדושין, מותרת לחזור לבעלה:

פרק ג

א **היה נוטל.** בעלה את המנחה, שאין מצות כהונה במנחות אלא מקמיצה ואילך. והגשה נמי תחילת קמיצה היא שאין זר קרב למזבח. אבל קדושי כלי ויציקה ובלילה, במנחות הטעונות שמן, כשר בזר:

ונותנה על ידה. להניף:

וכהן מניח ידו תחתיה. שנאמר בשלמים (ויקרא ז׳:ל׳) ידיו תביאנה, ונאמר במנחת סוטה (במדבר ה׳:כ״ה) ולקח הכהן מיד האשה, מה בשלמים כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף, כך במנחת סוטה כהן מניח ידו תחת יד האשה ומניף:

ב **והגיש.** לקרן מערבית דרומית:

והשאר נאכל לכהנים. שכל הנקמצות שייריהן נאכלים:

היה משקה ואחר כך מקריב את מנחתה. תלתא קראי כתיבי. והשקה קמא, ואחר ישקה, והשקה בתרא. והשקה קמא, לגופיה, שמשקה אחר שנמחקה המגילה קודם הקטרת המנחה. ואחר ישקה, אע״ג דמשמע דוקא, על כרחיך מקרא האמור ראשון נדרש לגופו, ומקראות יתירות האמורות אחריו ניתנו לידרש, הלכך ואחר ישקה אע״פ שנכתב אחר הקטרת המנחה אקודם הקטרה קאי, ואמחיקה הכתובה למעלה קאי, וקאמר דאם לא נמחקה יפה ועדיין רישומן של אותיות ניכר לא ישקנה. והשקה בתרא, לאשמועינן שאם נמחקה המגילה ואמרה איני שותה, מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה:

רבי שמעון אומר מקריב את מנחתה ואחר כך משקה. על כרחך ואחר ישקה דוקא הוא ודוקא כתביה לאחר הקטרה. והשקה קמא, שאם בדיעבד השקה ואחר כך הקריב מנחתה, כשרה. והשקה בתרא, שאם נמחקה המגילה ואמרה איני שותה, מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה. ואין הלכה כרבי שמעון:

ג **מגילתה נגנזת.** בצד ההיכל:

ומנחתה מתפזרת על הדשן. ונשרפת על בית הדשן שהיה בעזרה ששורפים שם פסולי קדשי קדשים, דהואיל וקדשה בכלי שרת טעונה שריפה בעזרה:

ואין מגילתה כשרה להשקות [בה] סוטה אחרת. דבעינן כתיבה לשמה, דכתיב (שם) ועשה לה הכהן, כל עשייתה לשמה:

המים נשפכים. דכיון דאמרה טמאה אני, בדוקה ועומדת היא. ומים המרים לא נתנו אלא לברר בהם את הספק:

מערערים אותה. דדלמא טהורה היא, ומחמת בעיתותא קאמרה:

ד **אינה מספקת לשתות וכו׳** בגמרא מוכיח דמתניתין ר׳ עקיבא היא דסבר כר״ש דאמר מקריב מנחתה ואח״כ משקה אותה, דכמה דלא קרבה מנחתה לא בדקי לה מיא, דכתיב (במדבר ה׳:ט״ו) מנחת זכרון מזכרת עון:

מתמלאת גידים. מתוך שבשרה נפוח נראית כמלאה גידים:

שלא תטמא את העזרה. לא מטומאת מת קאמר, אלא שלא תפרוס נדה ותטמא שער נקנור ועזרת נשים שתצא דרך שם, שנדה וזבה אסורין לכנוס בהר הבית. אבל המת עצמו מותר להכניסו להר הבית ולשער נקנור שלא נתקדשו בקדושת העזרה:

יש לה זכות וכו׳ בגמרא מפרש דזכות דתורה הוא דתולה לה שהוליכה בניה לבית הספר והמתינה לבעלה שיצא חוץ לעיר לעסוק בתורה:

כאילו מלמדה תפלות. חבור משכב אנשים. שמתוך התורה היא מבינה ערמימות ועושה דבריה בהצנע. כדכתיב (משלי ח׳:י״ב) אני חכמה שכנתי ערמה:

רוצה אשה בקב. ליזון מזונות מועטים, ויהא תשמיש מצוי לה:

מתשעה קבין ופרישות. לפרוש מן התשמיש, הלכך אין טוב שתלמוד תורה:

חסיד שוטה. מפרש כגמרא כגון דטבעה אשה בנהר ואמר לאו אורח ארעא לאסתכולי באתתא ולאצולה:

רשע ערום. כגון המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו. ומשנפתחו בלב הדיין שערי זכות לדברי זה, קשה לסלקן, והרי רשעתו וערמתו של זה שעבר על לא תשיא שמע שוא (שמות כ״ג:א׳):

ואשה פרושה. כגון אשה כשפנית שהיתה עוצרת רחם הנשים היולדות בכשפיה ובשעה שהיתה היולדת מקשה בלדתה היתה אומרת אלך ואתפלל אולי תקובל תפלתי וסותרת כשפיה ויולדת:

ומכות פרושים. שמכה עצמו להראות שהוא עניו וצנוע, כגון שמהלך עקב בצד גודל ואינו מרים רגלו מן הארץ ומתוך כך מנקף אצבעותיו באבנים, והוא שנקרא בגמרא פרוש נקפי. או מי שעושה עצמו כעוצם עיניו שלא להסתכל בנשים, ומתוך כך מכה ראשו בכותל ויוצא ממנו דם, והוא הנקרא פרוש קוזאי, כלומר שמקיז דם מראשו מחמת פרישותו:

הרי אלו מכלי העולם. שרוצים להראות לבריות שהם חסידים ואין תוכם כברם:

ה **מדהה אתה את המים.** מחסר ומחשיך. הגוון החסר נקרא דיהה בלשון משנה:

מתנוונה והולכת. נחלית והולכת:

ו **נטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות.** שנטמאו עד שלא קדשו בכלי:

ותפדה. ותצא לחולין ומן המעות יקנה אחרת:

ותשרף. שקדשה קדושת הגוף ואינה יוצאה עוד לחולין:

וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות. ואפילו קרב קומץ כהלכתו ולא נטמאת, נשרפים שיריה על בית הדשן ואינן נאכלים, מפני שיש לכהן בעלה חלק בה שמשלו היא באה, והתורה אמרה (ויקרא ו׳:ט״ז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל, ואין כולה כליל מפני שיש לה חלק בה שלכפרתה היא באה, הא כיצד, הקומץ קרב בעצמו והשירים קרבין בעצמן:

ז **וכהנת שנשאת לישראל.** בת כהן:

מנחתה נאכלת. דכל מנחת כהן כליל תהיה, כתיב, כהן ולא כהנת. וכן כהנת אלמנה וגרושה שהביאה מנחת נדבה נאכלת:

כהנת מתחללת. מן התרומה ומן הכהונה. אם נבעלה לפסולים שוב אינה חוזרת לכשרותה לעולם:

כהן אינו מתחלל. אם נשא גרושה חללה או זונה, אלא כל זמן שהוא עמה הוא פסול לעבודה, משגרשה חוזר להכשרו, דכתיב (שם כ״א) ולא יחלל זרעו, זרעו חלל, והוא אינו חלל:

כהנת מטמאה למתים. דכתיב (שם) בני אהרן, ולא בנות אהרן:

ואין כהנת אוכלת בקדשי קדשים. דחטאת ואשם ומנחה בכולהו כתיב (שם ו׳) כל זכר בבני אהרן יאכלנו:

ח **האיש פורע ופורם.** כשהוא מנוגע פורע את ראשו ופורם את בגדיו, דכתיב (שם י״ג) איש צרוע הוא וכו׳, איש פורע ופורם, ואין אשה פורעת ופורמת:

האיש מדיר בנו בנזיר. בנו קטן. וחלה נזירתו עליו ואפילו לכשיגדל. וזו הלכה היא בנזיר ואין לה סמך מן התורה:

האיש מגלח על נזירות אביו. אם נדר אביו בנזירות והפריש קרבנותיו ומת והיה בנו נזיר או שנדר בנזירות לאחר מיתת אביו. הרי הבן מגלח ביום מלאת ומביא קרבנות שהפריש אביו. וגם זו הלכה ואין לה סמך:

האיש מקדש את בתו. מקבל קדושי בתו קטנה שלא מדעתה דכתיב (דברים כ״ב:ט״ז) את בתי נתתי לאיש הזה:

האיש נסקל ערום. דכתיב (ויקרא כ״ד) ורגמו אותו, ואי אפשר לומר אותו ולא אותה, דהא כתיב (דברים י״ז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא, אלא אותו בלא כסותו אבל אותה בכסותה:

האיש נתלה. דכתיב (שם כ״א) ותלית אותו על עץ, אותו ולא אותה:

האיש נמכר בגניבתו. דבתיב (שמות ב״ב) ונמכר בגניבתו, ולא בגניבתה:

פרק ד

א **ארוסה ושומרת יבם.** ארוסה שקנא לה ארוס ושומרת יבם שקנא לה יבם:

לא שותות. דמעטינהו קרא:

ולא נוטלות כתובה. שהיא גרמה לאסור עצמה עליו, שנסתרה אחר קינוי, דמקינוי ואיסור לא אמעיט, דכתיב (במדבר ה) דבר אל בני ישראל וכו׳, לרבות

ארוסה ושומרת יבם לקינוי:

תחת אישה. ביושבת תחתיו הכתוב מדבר:

נתינה. מן הגבעונים. ואסורים לבא בקהל:

לא שותות. דלא נאמרה פרשה אלא בראויה לקיימה, דכתיב (שם) כי תשטה אשתו, בראויה לאישות הכתוב מדבר, פרט לאלמנה לכהן גדול וכו׳:

ולא נוטלות כתובה. ואע״ג דשאר אלמנות לכהן גדול גובות כתובתן כדאמרינן בכתובות [ק: וכן ביבמות פד.] זו אין לה כתובה, שסתירתה גרמה לה:

ב **אמר בעלה איני משקה ושבעלה בא עליה בדרך.** שהוא גורם לה שלא תשתה, נוטלת כתובתה:

מתו בעליהן. של כל סוטות הראויות לשתות, ולא הספיקו להשקותן עד שמתו:

ב״ש אומרים נוטלות כתובה. דשטר העומד לגבות כגבוי דמי:

ולא שותות. דכתיב (שם) והביא האיש את אשתו:

וב״ה אומרים לא שותות ולא נוטלות כתובתן. כלומר מתוך שלא שותות אין נוטלות כתובתן, דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי:

ג **מעוברת חבירו.** שמת או גרשה והניחה מעוברת או מניקה. ואסרוה חכמים לינשא עד שיהיה הולד בן שתי שנים. והלך זה ונשאה קודם הזמן, וקינא לה ונסתרה:

לא שותה. שהרי אינה ראויה לקיימה, דס״ל לר״מ הנושא מעוברת חבירו או מינקת חבירו יוציא ולא יחזיר עולמית. ואין הלבה כרבי מאיר:

יכול הוא להפרישה. עד כ״ד חדשים ולהחזירה, הלכך ראויה לאישות קרינא בה:

איילונית. דוכרניתא דלא ילדה:

ושאינה ראויה לילד. ששתתה כוס עקרין. ואסור לקיימן למי שאין לו בנים:

ר״א אומר יכול הוא לישא אשה אחרת. ויהיה מותר לקיים את זאת, הלכך ראויה לאישות היא. ואין הלכה כר׳ אליעזר:

ד **אשת כהן שותה ומותרת לבעלה.** אם נמצאת נקיה. דמהו דתימא הואיל ואשת כהן שנאנסה אסורה לבעלה, ניחוש לה שמא נאנסה ולכך לא בדקוה המים, קמ״ל:

אשת סריס שותה. דלא תימא מבלעדי אישך אמר רחמנא, והאי לאו בר הכי הוא, קמ״ל:

על ידי כל העריות מקנאים. אם קינא לה מאביה או מאחיה ומאחד מבל עריות, ונסתרה, הוי קינוי ונאסרת עליו ושותה. דלא תימא נטמאה נטמאה ב׳ פעמים, אחד לבעל ואחד לבועל, היכא דמתסרא עליה בהאי זנות, לאפוקי הא דאסירא עליה וקיימא אימא לא קא משמע לן:

חוץ מן הקטן. פחות מבן ט׳ שנים ויום אחד, שאין ביאתו ביאה, כך פירש רמב״ם. ולי נראה קטן פחות מבן י״ג שנה ויום א׳ ולא הביא סימנים, דכתיב (במדבר ה׳:י״ג) ושכב איש אותה, איש ולא קטן:

וממי שאינו איש. למעוטי בהמה:

ה **אלו שב״ד מקנאין להם.** אם רואים אותם שמתנהגות בפריצות:

ולא להשקותה אמרו. דהא בעינן והביא האיש את אשתו, וליכא. ובעלה נמי לבשיבא אינו יכול להשקותה בקינוי זה, דבעינן וקינא והביא. ור״י לא בעי וקינא והביא. ואין הלכה כר״י. וסומא אינו משקה את אשתו, שנאמר (שם) מעיני אישה. וממה שנאמר (שם) אשה תחת אישה, למדנו שכל המונע הבעל מלהשקות מונע האשה מלשתות אם היה אותו הדבר באשה, לפיכך אם היתה היא סומא אינה שותה. ואם היתה חגרת אינה שותה, שנאמר (שם) והעמיד אותה הכהן. וכן אם היתה גדמת, שנאמר (שם) ונתן על כפיה. או אלמת, דבעינן ואמרה האשה. וכן אם היה הבעל חגר או גדם או אלם אינו משקה מדכתיב אשה תחת אישה כדאמרן:

פרק ה

א **כך בודקים אותו.** את הבועל:

ובאו ובאו. שניהם בוי״ו יתירא לדרשא:

נטמאה ונטמאה. וי״ו יתירא דבונטמאה שניה לדרשא:

רבי אומר שני פעמים וכו׳ רבי לא דריש וי״ו יתירה כרבי עקיבא, אלא רבוי דקראי קא דריש, בין בובאו ובאו, בין בנטמאה ונטמאה:

ב **בו ביום דרש.** כל היכי דתנינן בו ביום, ביום שהושיבו את ר׳ אלעזר בן עזריה לנשיאות שנתרבו התלמידים, שנתנו רשות לכל ליכנס. ומשום דהך דרשה דנטמאה ונטמאה נמי בו ביום נדרשה, נקטינהו לכל הנך הכא:

כלי חרס. הוא ראשון, שנטמא מן השרץ שהוא אב. והאוכל שבתובו שני שטמאו הכלי:

אינו אומר טמא. כל אשר בתובו טמא. אלא יטמא, למדרש ביה נמי יטמא, שמטמא את אחרים:

למד על ככר שני. להכי נקט ככר, לפי שהוא מצוי בתנור:

שמטמא את השלישי. ואפילו בחולין. דקרא סתמא כתיב:

דור אחר. מן העתידים לבא. שיטהר את השלישי, ואף בתרומה, שאין לו מקרא מן התורה:

והרי עקיבא תלמידד מביא לו ראיה מן המקרא שהוא טמא. אף בחולין. ואין הלכה כר״ע, דאין שני עושה שלישי בחולין, אלא בתרומה:

ג **מגרש.** רחבה פנויה מזריעה ומאילנות לנוי העיר: ואלפים לא הוזכר לתתם ללויים ולא נאמרו אלא ליציאת תחום שבת:

שדות וכרמים. ואלפים סביב נתנו ללוים. מהם הניחו אלף סביב העיר למגרש, והשאר שדות וכרמים. והלכה כרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, שתחום אלפים אמה דרבנן:

ד **שאין ת״ל לאמר.** שאין דומה לשאר לאמר שבתורה שהשכינה מדברת למשה לאמר הדבור לישראל, אבל כאן אין לומר כן:

כקורין את. ההלל. ראשי פרקים בלבד היו עונים אחריו:

ה **מאהבה.** שאהב את המקום:

שקול. משקלו שוה אינו מכריע לכאן ולכאן. יש לו הכתוב בויי״ו ומשמעותו כאילו היה לא באל״ף. ויש לא באל״ף ומשמעותו כאילו כתוב בויי״ו. הן יקטלני, הלא הוא הורגני לא איחל לו עוד. או לו אני מיחל:

מיראה. מדאגת פורענות שלא תבא עליו:

ירא אלהים. ולא אוהב אלהים:

פרק ו

א **מי שקינא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח.** שנסתרה:

יוציא ויתן כתובה. ר׳ אליעזר לטעמיה דאמר בפ״ק סתירה לא בעיא עדות ואפילו עבד ואפילו שפחה נאמנים דהיינו נמי כעוף הפורח, דאתקש סתירה לטומאה דכולהו מהימני בה, הלכך נאסרה עליו. ואם אינו רוצה להשקותה יוציא ויתן כתובה:

רבי יהושע אומר עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה. נשים הטוות לאור הלבנה. רבי יהושע לטעמיה דאמר משקה על פי שנים. מיהו משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה בפריצותה מכוער הדבר ותצא, דהא אפילו מיא תו לא בדקי לה כדתניא בפ״ק, וטהורה היא, ולא שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה. והלכה כרבי יהושע:

ב **אני ראיתיה שנטמאת.** באותה סתירה, שהיא ע״פ עדים לר׳ יהושע, או ע״פ עוף הפורח לר׳ אליעזר:

לא היתה שותה. דעד אחד נאמן בה אף להפסידה כתובתה שרגלים לדבר:

אף לפסלה מכתובתה. שלא תשתה ולא תטול כתובתה:

יבמתה. אשת אחי בעלה:

ובת בעלה. מאשה אחרת:

הרי אלו נאמנות. לעדות זו, אע״פ שהן פסולות לכל שאר עדות שהוא לרעתה, לפי שהתורה האמינה כל עדות שיש בה. ומיהו לא לפסלה מכתובתה, הואיל ושונאות אותה, אלא שלא תשתה:

ג **שהיה בדין.** שלא יהא נאמן בה עד אחד, אם לא מגזירת הכתוב:

עדות הראשונה. סתירה:

שאין אוסרתה איסור עולם. אלא עד שתשתה:

אינה מתקיימת בפחות משנים. כדבעינן למימר מגזירה שוה, ור׳ יהושע היא:

עדות האחרונה. טומאה:

כל עדות שיש בה. נאמן בה דכתיב ועד אין בה, וכל עד האמור בתורה סתם אינו אלא שנים, מדאיצטריך קרא לומר (דברים י״ט:ט״ו) לא יקום עד אחד באיש, שמע מינה דעד שנים במשמע, עד שיפרוט לך הכתוב אחד. והכי קאמר קרא תרי לית בה אלא חד, וקאמר והיא לא נתפסה לאוסרה, אלמא עד אחד מהימן:

ד **עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת.** אוקי חד להדי חד, והרי היא בספיקה ושותה. ודוקא בי אתו בהדי הדדי, אבל בזה אחר זה, כשאמר הראשון נטמאת, הוי מהימן כבתרי. והשני האומר לא נטמאת הוי ליה חד, ואין דבריו של אחד במקום שנים:

ושנים אומרים לא נטמאת. כלומר לא נטמאת בפניך, שכשבאת ומצאת שנסתרו יחד גם אנו היינו עמך ובפנינו לא נטמאת, הרי נסתלק העד ובטלו דבריו מפני השנים, והרי היא בספיקה אם נטמאת קודם שבאו אלו ומצאום, ולפיכך שותה. ואשמועינן תנא בהני תרי בבי דמתניתין דבפסולי עדות הלך אחר רוב דעות בין לקולא בין לחומרא כלומר בין להשקותה בין שלא להשקותה:

פרק ז

א **אלו נאמרין.** פרשת סוטה. דכתיב (במדבר ה׳) ואמר אל האשה בכל לשון שהוא אומר:

וידוי מעשר. בערתי הקדש מן הבית כו׳, אומר בכל לשון שירצה, דכתיב (דברים כ״ו:ה׳) ואמרת לפני ה׳ אלהיך, בכל לשון שאתה אומר:

קריאת שמע. דכתיב (שם ו׳) שמע ישראל, בכל לשון שאתה שומע:

ותפלה. צבור שמתפללין, מתפללין בכל לשון. אבל יחיד אינו מתפלל אלא בלשון הקודש:

וברכת המזון. דכתיב (שם ח׳) וברכת, בכל לשון שאתה מברך:

ושבועת העדות ושבועת הפקדון. בכל לשון שהשביעום ולא הודו, חייבין. שבועת העדות ילפינן לה דכתיב בה (ויקרא ה׳:א׳) ושמעה קול אלה, בכל לשון שאתה שומע. ושבועת הפקדון גמר תחטא תחטא משבועת העדות:

ב **מקרא בכורים.** שהיה קורא מארמי אובד אבי (דברים כ״ו:ה׳) עד סוף הפרשה:

וחליצת יבמה. היא אומרת (שם כ״ה) מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי, והוא אומר לה חפצתי לקחתה, ואחר החליצה אומרת ככה יעשה לאיש:

ברכות וקללות. שאמרו ישראל בהר גריזים ובהר עיבל:

ברכת כהנים. נשיאת כפים:

ברכות כהן גדול. ביום הכיפורים אחר עבודת היום שלפני ולפנים הוא קורא את הפרשה בתורה ומברך שמנה ברכות המפורשות במתניתין:

ופרשת המלך. היא פרשת הקהל, כדמפרש בסוף פרקין:

ופרשת עגלה ערופה. (שם כ״א) ידינו לא שפכו את הדם הזה, כפר לעמך ישראל וגו׳:

פרשת משוח מלחמה. (שם כ׳) והיה כקרבכם וגו׳ שמע ישראל אתם קרבים היום וגו׳:

ג **כיצד.** כמו מנין:

ולהלן הוא אומר. בברכות וקללות של הר גריזים:

מה עניה האמורה להלן בלשון הקודש. דכתיב (שט כ״ז) ואמרו אל כל איש ישראל קול רם, וכתיב התם (שמות י״ט:י״ט) והאלהים יעננו בקול, מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש:

ד **וענתה ואמרה ככה.** אינו צריך ללמדה בגזרה שוה שמעצמה היא למדה. וענתה ואמרה ככה כלשון הזה תאמר:

ה **שבשומרון.** אצל שומרון:

מכאן ומכאן. על ההרים:

בשבעים לשון. בכתב של שבעים אומות, וכל הרוצה ללמדה יבא וילמוד. שלא יהיה פתחון פה לאומות לומר לא היה לנו מהיכן ללמוד:

את האבנים. סתרו את המזבח לאחר שהעלו העולות והשלמים:

ולנו במקומן. בבית מלונם בגלגל, ושם הקימו את האבנים:

ו **במדינה אומר אותה שלש ברכות.** שמפסיקין הכהנים בין פסוק לפסוק, ועונים הצבור אמן:

ובמקדש ברכה אחת. לפי שאין עונים אמן במקדש ואין כאן שום הפסק:

ככתבה. ביו״ד ה״א:

בכנויו. באל״ף דל״ת. שאין מזכירין השם בכתבו אלא במקדש בלבד, שנאמר (שמות כ׳:כ״א) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, סרס המקרא ודרשהו, בכל המקום אשר אבוא אליך וברכתיך, דהיינו במקדש, שם אזכיר את שמי:

כנגד כתפיהן. מפני שצריך נשיאת כפים, דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, וכתיב (דברים י״ח:ה׳) הוא ובניו כל הימים, מה הוא בנשיאות כפים אף בניו בנשיאת כפים כל הימים:

ובמקדש. שמברכים את העם בשם המפורש ושכינה למעלה מקשרי אצבעותיהם, מגביהים ידיהם למעלה מראשיהם:

שאין מגביה ידיו למעלה מן הציץ. מפני שהשם כתוב בו. ואין הלכה כר׳ יהודה:

ז **ברכות כהן גדול.** ביוה״כ, לאחר שכלתה עבודת היום קורא בתורה ומברך שמונה ברכות:

חזן הכנסת. שמש הכנסת שטורח עסקי הכנסת עליו להכניס ולהוציא להפשיט את התיבה ולהכין [הכל]:

ראש הכנסת. על פיו נחתכין דברי הכנסת, מי יפרוס על שמע, מי יפטיר בנביא, מי ירד לפני התיבה:

סגן. המוכן תחת כהן גדול. שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו:

והסגן לכהן גדול. וכולן משום כבודו של כהן גדול, דכתיב (משלי י״ד:כ״ח) ברוב עם הדרת מלך:

וכהן גדול עומד ומקבל. מכלל דיושב היה, שמע מינה בעזרת נשים היה קורא. דאי בעזרת ישראל קיי״ל אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד:

וקורא אחרי מות. שהוא מסדר יום הכיפורים:

ואד בעשור. שבפרשת שור או כשב, דסמוכה היא לפרשת אחרי מות ויכול לגלול ספר תורה לשם בעוד שהמתורגמן מתרגם פסוק אחרון של פרשת אחרי מות, ואין כאן שהות כדי שיפסיק המתורגמן:

וגולל את התורה. ואע״פ שעדיין לא קרא בעשור של חומש הפקודים, יקרא אותה על פה ולא יגלול ס״ת לשם מפני שהוא רחוק ויש שהות שיפסיק התורגמן ואיכא גנאי לצבור. ולקרות בב׳ ס״ת א״א, לפי שאין אדם אחד קורא בשני ספרי תורה בצבור, משום פגמו של ספר תורה הראשון:

יותר ממה שקריתי לפניכם. מה שאני עתיד לקרות עוד על פה, אל תאמרו שחסר מן הספר הזה לכך איני גוללו שם. וכל כך למה, שלא להוציא לעז על ס״ת:

על התורה. ברכה שלאחריה:

ועל העבודה. רצה ה׳ אלהינו:

ועל ההודאה. מודים אנחנו לך.

ועל מחילת עון. אתה בחרתנו, שחותם בה מלך מוחל וסולח לעונותינו:

ועל המקדש. שתשרה שכינה בבית המקדש, וחותם בה בא״י שוכן בציון:

ועל שיקובל הכהנים. קרבנותיהם ברצון. וחותם בה מקדש הכהנים:

ועל שאר התפלה. שיהו ישראל נושעין מאויביהם. וחותם בה עמך ישראל צריכים ישועה בא״י שומע תפלה:

ח **בשמיני.** בשנה שמינית של שמיטה שעברה, שהיא מוצאי שביעית זו. במוצאי יו״ט ראשון, דכתיב (דברים ל״א) בחג הסוכות, שומע אני אפילו ביו״ט אחרון של חג, ת״ל שם בבוא כל ישראל ליראות, מתחילת חול המועד:

אגריפס המלך. מזרעו של הורודוס היה, ובימיו נחרב בית שני:

זלגו עיניו דמעות. שהמקרא הזה פוסלו מן המלכות:

אחינו אתה. שאמו מישראל:

וקורא מתחלת אלה הדברים עד שמע. שבואתחנן. ומחבר עם פרשת שמע פרשת והיה אם שמוע, שיש בפרשת שמע קבלת מלכות שמים ובפרשת והיה אם שמוע קבלת עול מצות. ומדלג, וקורא עשר תעשר. ומשם מדלג וקורא כי תכלה לעשר מפני שהוא זמן אסיף ומתנות עניים והפרשת תרומות ומעשרות. ואע״פ שפרשת המלך בין עשר לכי תכלה לעשר היה קורא אותם יחד, שלא להפסיק במעשרות. ואח״כ ברכות וקללות, שהן קבלת גזרות ועונשים של תורה. וחוזר וקורא פרשת המלך, שום תשים עליך מלך:

פרק ח

א **משוח מלחמה.** ודבר אל העם בלשון הקודש. נאמר כאן (דברים כ׳:ב׳) ודבר אל העם, ונאמר להלן (שמות י״ט:י״ט) משה ידבר, מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש:

לכל כושל. כל הכושלים שאינן יכולין ללכת ברגליהן:

הגפת תריסין. הכאת המגינים זו בזו להשמיע קול ולאיים:

הקלגסין. מקלות שראשיהן עקומים ומכין בהם על גבי אבנים והם מנתזים על האויבים:

שובך. שר צבא הדרעזר בשמואל (ב׳ י ט״ז):

ב **אחד הבונה ואחד הלוקח.** בית בנוי, שהרי אצלו הוא חדש:

ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל. דבהכי הוי כרם, שתים כנגד שתים, ואחת יוצאת זנב:

ואפילו מחמשה מינים. מצטרפים:

ג **אילני סרק.** כגון ארזים ושקמים שאינם עושים פרי:

והמחזיר את גרושתו. ואירסה, אינו חוזר, שאינה חדשה לו, וקרא כתיב אשה חדשה:

אלמנה. ואירסה כהן גדול, אינו חוזר בשבילה, דכתיב ולא לקחה, והיה אפשר לומר ולא לקח, מאי לקחה, שתהא ראויה לו ללקיחה:

על מכונו. סתרו ובנאו כמדה ראשונה. אינו חוזר, דלאו חדש הוא, וגרע מהלוקח והיורש:

הבונה בית לבנים בשרון. מקום הוא ששמו שרון, ואין הקרקע שלו יפה ללבנים, ולא הוי דבר של קיימא, שהיו צריכין לחדשה שני פעמים כל שבע שנים:

ד **ואלו שאין זזין ממקומן.** דהנך דלעיל הולכים עד הגבול ושם שומעין דברי כהן וחוזרים מן המערכה לתוך ארץ ישראל ואין חוזרין לבתיהן אלא עוסקים לספק מים ומזון להולכים למלחמה. ואלו אין זזין ממקומן ואפילו ללכת עד הספר ולשוב על פי כהן:

הבונה בית וחנכו. ולא דר בו עדיין שנה. וכן הנוטע כרם וחללו, ועדיין לא עברה שנה רביעית שלימה עליו:

נקי יהיה לביתו. בשביל ביתו:

יהיה. לריבויא הוא. הוסיף לך הכתוב הויה אחרת להיות כזו:

ה **ויספו השוטרים.** על דברי כהן:

בקשרי המלחמה. כשמתקשרין לעמוד צפופין שלא יפרקום אויבים:

לפיכך. שהירא זהו הירא מעבירות שבידו, תלתה תורה בבנה ונטע ואירס לחזור בגללן, כדי שיתלו בכך החזרה ולא יתבייש לומר עליו מעבירות שבידו הוא ירא וחוזר:

ר׳ יוסי אומר אלמנה לכהן גדול וכו׳ לר׳ יוסי הגלילי אפילו עבר על דברי סופרים חוזר. ולר׳ יוסי עד שיעבור על דברי תורה, דומיא דאלמנה לכהן גדול:

ו **ובעקבו של עם.** בסופו של עם, שמשמרים שלא יחזרו האחרונים לאחוריהם לנוס:

זקפים. גבורים ממונים לכך שאם יפול אחד מן הנלחמים יעמידוהו ויזקפוהו:

ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם. לשמור שלא ינוסו:

כשילים. קרדומות של ברזל:

לקפח את שוקיו. לחתוך את שוקיו:

שתחלת ניסה נפילה. לשון מסורס הוא, שתחלת נפילה ניסה:

ז **בד״א.** שחוזרים מן המערכה, ויש שאין זזין ממקומם. במלחמת הרשות:

אבל מלחמת מצוה הכל יוצאים. מלחמת א״י ומלחמת עמלק הכל מודים שהיא חובה והכל יוצאים בה. ומלחמת בית דוד שהיא לרווחה להרחיב גבול ישראל ולקחת מס מהעמים כגון מלחמת ארם נהרים וארם צובה, הכל מודים שהיא רשות. לא נחלקו ת״ק ורבי יהודה אלא במלחמה שנלחמים ישראל

עם אויביהם כדי שלא יתגברו עליהם ויצרו להם. ת״ק קרי לה מלחמת רשות וסובר שאין אדם רשאי להתבטל מן המצוה כדי להלחם במלחמה כזו. ור׳ יהודה סבר שגם זו מלחמת מצוה, מאחר שהוא להושיע את ישראל מיד שונאיהם, והעוסק במצוה פטור מן המצוה. ואין הלכה כר׳ יהודה:

פרק ט

א **עגלה ערופה בלשון הקודש.** מה שהזקנים אומרים ידינו לא שפכו את הדם הזה והכהנים אומרים כפר לעמך ישראל וגו׳, בלשון הקודש הוזקקו לאמרן:

שנאמר כי ימצא כו׳ ובאותו פרשה נאמר וענו ואמרו, ונאמר להלן (דברים כ״ז:י״ד) וענו הלוים ואמרו, מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש:

היו יוצאים. ובאים שם ומודדים מן החלל לצד העיירות שסביבותיו לידע איזו קרובה:

אין ב״ד שקול. אין ב״ד עשויין שיהא אפשר לחלוק שוה בשוה, אלא שיהא הרוב לצד אחד לקיים אחרי רבים להטות. (שמות כ״ג:ב׳):

ב **נמצא סמור לספר.** אצל גבול הגוים:

לא היו מודדים. דכתיב כי ימצא חלל, פרט לממציא את עצמו, שסמוך לגבול הגוים כאילו המציא עצמו למיתה הוא:

לעיר שאין בה בית דין לא היו מודדין. אין מודדין אלא מעיר שיש בה בית דין. ה״ק נמצא סמוך לעיר שאין בה ב״ד אין מודדין לה, אלא לעיר שיש בה ב״ד מודדין. איזו עיר שיש בה ב״ד קרובה לו. ואי לא הדר תנייה, הוה אמינא אין מודדין כלל, ת״ל ולקחו זקני העיר, מכל מקום, דהאי העיר קרא יתירא הוא, דמצי למכתב והיה העיר הקרובה אל החלל ויצאו זקניה:

מכוון. מצומצם שאין זו קרובה לו מזו אפילו מלא חוט:

שתיהן מביאות שתי עגלות דברי רבי אליעזר. ואין כן הלכה, אלא שתיהן מביאות עגלה אחת בשותפות. והכי אמרינן בגמרא בבכורות:

אין ירושלים מביאה עגלה ערופה. דכתיב (דבריט כ״א) באדמה אשר ה׳ אלהיך נותן לך נחלה לרשתה, פרט לירושלים שלא נתחלקה לשבטים:

ג **נמצא ראשו במקום אחד.** השתא לא מיירי תנא לענין מדידה. דמדקתני סיפא מאין היו מודדין, מכלל דרישא לאו במדידה עסקינן. אלא במת מצוה קנה מקומו עסקינן, דהיכא דנמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר, מוליכין ראשו אצל גופו וקוברין אותו במקום שנמצא הגוף, דגופיה בדוכתיה נפל ורישא הוא דנייד. דברי רבי אליעזר:

רבי עקיבא אומר מוליכין הגוף אצל הראש. דרישא היכא דנפיל נפיל וגופיה רהיט ואזיל. והלכה כרבי עקיבא:

ד **ר״א אומר מטיבורו.** קסבר עיקר חיותא בטיבוריה הוא:

ר׳ עקיבא אומר מחוטמו. עיקר חיותא מחוטמו הוא, דכתיב (בראשית ז׳:כ״ב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו:

ממקום שנעשה חלל מצוארו. דאין קרוי חלל אלא מן הצואר, כדכתיב (יחזקאל כ״א:ל״ד) על צוארי חללי רשעים, הלכך ממנו היו מודדים, כדכתיב אל החלל. והלכה כר״ע:

ה **נפטרו זקני ירושלים.** שאינן באין אלא למדוד, כדכתיב ויצאו זקניך ושופטיך ומדדו:

אע״פ שאינו איתן כשר. שלא נאמר איתן לעכובא אלא למצוה:

בקופין. סכין גדול:

מאחוריה. ממול ערפה:

מקומה אסור. לעולם:

ומותר לסרוק שם פשתן. עבודה שאינה בגופה של קרקע, דכתיב (דברים כ״א:ד׳) אשר לא יעבד ולא יזרע, מה זריעה מיוחדת שהיא בגופו של קרקע אף כל עבודה שהיא בגופו של קרקע:

לנקר שם אבנים. לסתת שם אבנים:

ו **לא בא לידינו ופטרנוהו.** בלא מזונות:

ולא ראינוהו והנחנוהו. בלא לויה:

ז **תצא ותרעה בעדר.** כשאר חולין:

כפרה ספיקה. היא עשתה את שלה:

ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג. דכתיב בסוף פרשת עגלה ערופה (דברים כ״א:ט׳) ואתה תבער הדם הנקי מקרבך:

ח **עד אחד אומר ראיתי ועד אחד אומר לא ראית.** וכגון שבאו שניהם בבת אחת [אז] היו עורפים. אבל אם בא אחד תחלה ואמר ראיתי את ההורג, והימנוהו כבי תרי, שהתורה האמינתהו דכתיב (שם) לא נודע מי הכהו, הא נודע אפילו על פי עד אחד אין עורפין, אע״פ שבא עד אחד אח״כ והכחישו, אינו נאמן השני, שאין דבריו של אחד במקום שנים:

עד אחד אומר ראיתי ושנים אומרים לא ראית היו עורפים. וכגון שהשנים והאחד פסולי עדות הן, דבפסולי עדות הלך אחר רוב דעות:

ט **בטלה עגלה ערופה.** לפי שמכירין היו בהם מי רגיל להרוג:

בטלו האשכולות. איש שהכל בו. כלומר תורתם אמת מבלי דופי:

י **הודיית מעשר.** מן הבית וגם נתתיו ללוי. מן הבית וגם נתתיו ללוי. לפי שעזרא קנס את הלוים שלא יתנו להם מעשר כשעלה מן הגולה ובני לוי לא עלו עמו, וצוה שיתנו המעשר לכהנים. ויוחנן כהן גדול בטל הודוי, שלא היה יכול לומר וגם נתתיו ללוי:

בטל את המעוררים. שהיו הלוים בכל יום אומרים על הדוכן עורה למה תישן ה׳, אמר וכי יש שינה לפני המקום, ועמד ובטלן:

את הנוקפין. שהיו מסרטין לעגל של קרבן בין קרניו כדי שיפול לו דם בעיניו כדי שלא יראה ויהא נוח לכפתו ולשוחטו. ועמד הוא ובטלו, שנראה כבעל מום. והתקין להם טבעות בקרקע להכניס צואר הבהמה לתוכה:

נוקפין. מכין. ודוגמתו [חולין ז׳.] אין אדם נוקף אצבעו מלמטה:

היה פטיש מכה בירושלים. בחול המועד. חרשי נחשת וברזל היו מכין בפטיש לעשות מלאכת האבד שהיא מותרת במועד. ועמד הוא ובטלן, משום דאוושא מלתא טובא ואיכא זלזול מועד:

ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי. שהוא אמר לבני דורו כשם שתרומה גדולה עון מיתה, כך תרומת מעשר וטבל עון מיתה. ותיקן שיוציאו מן הדמאי תרומת מעשר ומעשר שני בלבד, ולא יוציאו ממנו מעשר ראשון ולא מעשר עני, שיכולין לומר ללוי או לעני הבא ראיה שהוא טבל וטול. ומתקנה זו ואילך הלוקח פירות מן השוק לא היה שואל אם הן מתוקנין אם לאו, אלא מיד מפריש מהם תרומת מעשר ומעשר שני ואוכל את השאר, שכל הלוקח מעם הארץ פירות הם בחזקת שהם דמאי:

יא **סנהדרין.** שם הדיינים. ונקראים סנהדרין ששונאים הדרת פנים בדין:

בטל השיר. דכתיב (איכה ה׳:י״ד) זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם בזמן שבטלו הזקנים היושבים בשער שהם הסנהדרין בטלו הבחורים מנגינתם גם כן:

יב **משמתו נביאים הראשונים.** כל הנביאים נקראים נביאים ראשונים, חוץ מחגי זכריה ומלאכי וחבריהן דאחרונים נינהו, שהיו בבנין בית שני:

בטל השמיר. כמין תולעת, ברייתו בשעורה. שהיו מראים אותו על האבנים הרשומות בדיו והן נבקעות מאיליהן, ובו פיתחו אבני האפוד והחושן, דכתיב בהו במלואותם שיהיו שלימות שלא יחסרו בהם אלא כותב עליהן בדיו ומראה להם שמיר על פני הדיו בחוץ:

ונופת צופים. דבש הבא ממקום ששמו, ציפיאה, ומשובח מאד:

ופסקו אנשי אמנה. אנשים שמאמינים בהקדוש ברוך הוא:

יג **הטהרה בטלה את הטעם.** טהרה שפסקה מישראל, בטלה טעם הפירות וריחם. שבזמן שהיו ישראל טהורים ועוסקים בטהרה אף הקב״ה היה מטהר את הפירות מטעם רע וריח רע:

מעשר בטל שומן דגן. דמעשר איקרי חלב, כדכתיב (במדבר י״ח:י״ב) כל חלב יצהר:

יד **בפולמוס של אספסיינוס.** חיל שהביא אספסיינוס על ירושלים:

גזרו על עטרות חתנים. היו עושים לחתנים עטרות מאבן מלח שהוא צלול כעין הבדולח וצובעין אותה בגפרית כעין ציורין שקורין ניי״ל. ואית דמפרשי עטרות של הדס ושל ורד. ושניהם אסורים, ואין מותר אלא עטרות של קנים:

ועל האירוס. עשוי כמין נפה שדפנותיה עגולות ושוטחים על פיה עור דק ומכין עליו במקל דק ומוציא קול צלול. ובלע״ז קורין לו טנבורו:

עטרות כלות. כעין עיר עשויה מזהב:

ושלא ילמד אדם את בנו יונית. פירוש, חכמה יונית. והם רמזים וחידות שהיו ליונים, ולא היו מכירים בהם אלא הרגילים בהם. ובגמרא מפרש טעמא משום מעשה שהיה (כשיצאו) [צ"ל כשצרו] מלכי חשמונאי זה על זה, היו אותן שבפנים משלשלים לאותן שבחוץ בכל יום דינרין בקופה ומעלין להן תמידין, היה שם זקן אחד ולעז להם בחכמה יונית, כל זמן שהם עסוקין בעבודה אין נמסרין בידכם. אותו היום שלשלו להם דינרים בקופה והעלו להם חזיר. באותה שעה אמרו ארור אדם שיגדל חזיר, וארור אדם שילמד לבנו חכמה יונית:

בפולמוס האחרון. הוא חורבן הבית. ושל טיטוס נמי הוה:

באפריון. כמו אהל של מעילין וטליתות מוזהבות:

ורבותינו התירו שתצא כלה באפריון. משום צניעותא. וכן הלכה:

טו **בטלו מושלי משלים.** כגון ממשלות שועלים, דאמרינן בסנהדרין [לח:] כי הוי דריש רבי מאיר בפרקא הוה דריש תלתא שמעתתא ותלתא אגדתא ותלתא מתלי:

השקדנים. שוקדים על דלתות בית המדרש לילה ויום, כדאמרינן ביבמות [סג:] דאמר בן עזאי מה אעשה ונפשי חשקה בתורה:

הדרשנים. שהיה בקי במדרש טעמי מקראות, כדאמר [ברכות יב.] ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא:

בטל כבוד תורה. שהיה נותן לב לדרוש על כל קוץ וקוץ [מנחות כח.]. וזהו כבוד תורה גדול, שאין בה דבר לבטלה:

בטלו אנשי מעשה. שעושים מעשים מופלאים כדאמרינן בתעניות [כה.] יאמר לחומץ וידליק ולעזים להביא זאבים בקרניהם:

קטנותם של חסידים. שהיו החסידים הולכים ומתקטנין והוא היה מקטניהן וסופן:

משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה. שעד שמת הוא היה בריאות בעולם והיו לומדים תורה מעומד [מגילה כא] ומשמת באת תשות כח לעולם והתחילו ללמוד מיושב. וזהו בטל כבוד תורה:

משמת רבי בטלה ענוה. תלמידיו של רבי הוסיפו וכתבו זה במשנה: